

e-ISSN: 2630-6417

International Journal of
Social, Humanities and
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 56
Year: 2022 September
Pp: 1259-1263

Arrival
14 August 2022
Published
30 September 2022

Article ID
64612
Article Serial Number
17

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.64612>

How to Cite This Article
Çınar, O. (2022). "Batı
Türkistan'da Ulus Emirlerinin
İktidar Mücadeleleri (1343-
1370)", Journal of Social,
Humanities and
Administrative Sciences,
8(56):1259-1263

International Journal of Social, Humanities
and Administrative Sciences is licensed
under a Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International License.
This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Batı Türkistan'da Ulus Emirlerinin İktidar Mücadeleleri (1343-1370)

Power Struggles of Nation Commanders in Western Turkestan (1343-1370)

Orhan Çınar

Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Cengiz Han'ın ardından 1227 yılında temelleri atılan Çağatay Hanlığı Türk-Moğol kabile konfederasyonu şeklinde örgütlenmişti. Önceleri han ailesi daha sonraları nüfuz sahibi olan ancak hanedana mensup olmayan boy beyleri ve emirler tarafından idare edildi. Özellikle Batı Türkistan'ın Maverünnehir kısmında bu emirler Cengiz Han soyundan kulla bir Han kullanarak idarelerini meşrulaştırmışlardı. Mirza adıyla anılan ulus emirlerinin güç kazanmaya başladığı XIV.yy. ortalarında Çağatay Ulusu geniş bir sahayı kapsar haldeydi. Bu alanlar Maverünnehir ve Afganistan'ın kuzey ve doğu kesimlerini içine alıyordu. Buraların nüfusu tarıma dayalı yerleşik halktan, göçebe Türk-Moğol kabilelerinden ve Bedeşan ile Hindikuş'un dağlık ahalisinden oluşuyordu. Konar-göçerler politik gücü belirlerken yerleşik ahalî Çağatay ulusunun iktisadi hayatında etkiliydi. Öte yandan emirlerin bağlı olduğu kabileler arasında da iktidar mücadelesi yaşanıyordu. Bu unsurlar arasında Arlat, Celayir, Karaunas, Kavçın ve Barlas gibi kabileler ön plandaydı. Kabileler içinden yükselen mirzalar, idare ettikleri bölgelerde adeta bağımsız bir hükümdar gibi hüküm sürmüşlerdi. Mirzaların isyan teşebbüsleri, aralarındaki anlaşmazlık ve içten bir tehlike vuku bulduğunda ancak sülalenin başındaki mücadele edebilmekteydi. Bu unsurlar çerçevesinde çalışmamızda Timur Devleti kurulmadan önce Batı Türkistan'da Çağataylılar içinde yaşanan emir mücadeleleri anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çağatay, Moğol, Orta Asya, Timur, Türkistan

ABSTRACT

The Chagatai Khanate, whose foundations were laid in 1227 after Genghis Khan, was organized as a Turco-Mongol tribal confederation. In the beginning, the khan family was ruled by the chieftains and commanders who had power but were not members of the dynasty. Especially in the Transoxiana part of Western Turkestan, these commanders legitimized their administration by using a puppet khan descended from Genghis Khan. The 14th century, when the nation's commanders, known as Mirza, began to gain power. In the middle, the Chagatai nation was covering a wide area. These areas included Transoxiana and the northern and eastern parts of Afghanistan. The population of these places consisted of settled people based on agriculture and nomadic Turco-Mongol tribes. While the nomads determined the political power, the settled people were influential in the economic life. The commanders who rose from the tribes ruled independently in the regions they ruled. In this study the struggles of the Chagatai in west Turkestan before the establishment of the Timurid state will be explained.

Keywords: Chagatai, Monghol, Middle Asia, Timur, Turkestan

1. GİRİŞ

Türklerin yaşadığı yer anlamına gelen ve Sovyet Rusya'nın Türk birliğini yok etmek amacıyla yerine Orta Asya tabirini getirdiği Türkistan iki ana coğrafyadan oluşur. Kingan Dağları'ndan başlayarak Buhara ve Semerkant topraklarına kadar uzanan saha Doğu Türkistan'ı oluştururken Harezmi¹ ve Amuderya ile Sirderya Irmakları arasında kalan Maverünnehir bölgesi de Batı Türkistan'ı oluşturmuştur.² Maverünnehir, Arap tarihçi ve coğrafyacıların Amuderya Irmağı'nın İran'ın kuzeydoğu istikametinden başlayarak takip eden bölge ve ülkelere verdikleri isimdir. Bazı coğrafyacılar buraya bölgede yaşamış olan Haytallardan dolayı *Bilad-ı Haytal* demişlerdir (Yakuti 45). Oğuz toprakları olarak da bilinen Maverünnehir gerek göç yolları üzerinde bulunuşu gerekse verimli topraklarından dolayı Türklerin egemen olduğu yerler arasında ilk sıralarda gelir. Zamanla Türklerin bu bölgede nüfusça azalması ve Moğol baskılarından dolayı yeni topraklar arayışına girmeleri bölgenin Moğolların eline geçmesine ortam hazırladı. Cengiz Han döneminden itibaren Moğolların hakimiyetine giren bölge Cengiz Han'ın ölümüyle ortaya çıkan Türk-Moğol teşkilatlanması olan ve hanları Moğol etnikten gelen Çağatay Hanlığı (1227-1345)'nin idaresinde bulunmaya başladı. Başlangıçta Türkistan'ın doğusu merkez bölge iken giderek Batı Türkistan Çağataylıların merkezi haline geldi.³

¹ Hazar Denizi'nin doğusunda Amu-derya Irmağı'nın aşağı mecrasının iki kısmında bulunan bölgeye Harezmi denilmiştir. Bölge Moğolların eline geçmeden önce Selçukluların ve ardından Harezmişahların elindeydi. Cengiz Han zamanında Harezmi bölgesi Moğolların kontrolüne geçmiştir. Harezmi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Harezmişahlar Devleti*, Ankara 1956; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2011.

² Türkistan adı, coğrafyası ve sınırları ile ilgili bkz. İbn Hurdadbih, *Kitabü'l-Memalik ve'l-Mesalik*, Çev. Fuad Sezgin, Frankfurt 1992; Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, İstanbul 1927; Osman Kocaoğlu, *Türkistan*, İstanbul 1936; Mehmet Emin Buğra, *Şarki Türkistan Tarihi*, Kabil 1940; Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981; Ahmet Taşağıl, "Türkistan," İstanbul 2012.

³ Çağatay Hanlığı ile ilgili bkz. Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, İstanbul 2015; Orhan Çınar, *Çağatay Devleti Zamanında Türkistan'ın Siyasi, Askeri ve Sosyal Durumu*, İstanbul 2019.

Alaaddin Tarmaşirin Han'ın (1326-1335)⁴ Müslüman olması ve Cengiz Han yasalarından uzaklaşması yasalara sıkı sıkıya bağlı olan Issık Köl ve İli Havzası sakinlerini rahatsız etti. Böylece 1332-1334 yılları arasında büyük isyanlarla karşılaşarak tahtan indirildi (Natanzi 111). 1338-1340 yılları arasında hüküm süren Yisün Timur Han'ın ölümüyle Çağatay Hanlığı parçalanarak ikiye ayrıldı. Maverünnehir'de tahta çıkan hanlar, bölgenin ulus emirleri nüfuzuna girerek birer kukla han durumuna düştüler. Son kudretli han sayılan Kazan Halil Halilullah'ın (1340-1347) ardından emirler hanlık makamına sultan atamaya başladı. Böylece Çağatay Han'ın neslinden gelen son han Buyan Kulu (1348-1358) oldu. Maverünnehir halkı her daim kendilerini *Çağataylılar* diye isimlendirirken Doğu Türkistan halklarına *çete* gözüyle baktılar. Doğu Türkistan unsurları da Maverünnehir halkına *hulumuk*, *melez* ya da *Karaunas* tabirini kullandılar (Karayev 224).

2. KABİLE UNSURLARININ GÜÇ KAZANMASI VE ULUS EMİRLERİNİN HAKİMİYET MÜCADELELERİ

Çağatay Hanlığı'nın ikiye bölünmesinin ardından Maverünnehir'de tahta çıkan Kazan Halil Han'ın saltanatı sırasında ulus emirlerinin başında Barlas ve Celayir kabilelerinin yerine güç kazanan Karaunas ailesinden Emir Kazagan bulunmaktaydı (Şami 16). Şerefüddin Ali Yezdi'nin Timurlu gözünden aktarımına göre Sultan Kazan Halil Han, halka kötü davranan, hukuk ve şeriattan uzaklaşan bir hükümdardı. Onun için *el-Mülkü yabka maa'l-küfri vela yebka maa'z-zulmi* yani kafirin saltanatı devam eder ama zalimin saltanatı devam etmez deniyordu (Yezdi 26). Böyle bir ortamda halkın desteğini alan Emir Kazagan memleket işlerini yürütmeye başladı. Hükümdar gibi davranmaya başlayan Kazagan kışlak olarak Moğolların Kebek Han'dan (1319-1326) beri kullandıkları Sali Saray'ı, yazlık olarak da Munk şehrini kullandı (Şami 17). Sultan Halilullah Kazan Han ise Karaunas kabilesi ile mücadelesinde güç kazanabilmek için Zencir Sarayı'nı inşa ettirdi (İbn Arabşah 36). Tüm bu hazırlıkların ardından Tirmiz ve Karşı şehirleri arasında bulunan Demirkapı'nın kuzeyinde Surhan Vadisi'nin kuzeyine düşen Dari Zengi'de 1346 yılında gerçekleşen muharebede Kazagan gözüne isabet eden bir okla kör oldu. İki ordunun birbirinden ayrılmasından sonra Sultan Halil Han kışı geçirmek için Karşı'ya çekildi. 1346 yılı kışının soğuk geçmesi ile atlarının telef olması ve askerlerinin çoğunun ordudan kopması gücünü hayli azalttı. Bunu fırsat bilen Emir Kazagan, karşı atağa geçerek bir saldırı düzenleyip ani baskımla Halil Han'ı katletti (Yezdi 27). Böylece Emir Kazagan yakaladığı zaferin ardından bağlı bulunduğu Karaunas kabilesinin de nüfuzunun artmasına yol açtı. Kendi gücünü pekiştirmek için Maverünnehir tahtına Çağatay nesli dışında Ögeday'ın soyundan gelen Danişmentçe Oğlan'ı han atadı. Bölgede Emir Kazagan'dan itibaren Cengiz Han soyundan gelenlerin kukla olarak bu şekilde han ilan edilmesine zamanla *hanbazi* denildi.

Ögeday neslinden gelen Danişmentçe Oğlan'ın hanlığı 1346-1348 yılları arasında sürdü. Yerine tekrar Çağatay soyundan gelenlerin atanmasına dönülerek Buyan Kulu (1348-1358) tahta çıkarıldı (Yezdi 27). Maverünnehir'de sembolik olarak tahta çıkarılan ilk Çağataylı olan Buyan Kulu, 1277-1307 yılları arasında Çağatay Hanlığı yapan Duva Han'ın çocuğu Sorgatu'nun oğluydu (Şami, s.15). *Zafername*'nin Buyan Kulu'ya methiyeler düzmesi Emir Kazagan'ın elinde uysal bir kukla durumuna düştüğünü ispat etmektedir (Yezdi, s.28).

Emir Kazagan'ın ve Karaunas sülalesinin iktidarı sırasında Herat bölgesinde Kert ailesinin hakimiyeti bulunuyordu. Bölgede Melik Muizzüddin Hüseyin Kert (1331-1370)⁵ Çağataylılar adına idareci pozisyonundaydı. Hakimiyet bölgesi dışına çıkmasını gerekçe gösteren Kazagan, başında Şeyh Hasan Cüveyni ve Emir Vecihüddin Mesut'un komuta ettiği orduyu Hüseyin Kert'e karşı harekete geçirdi. Ancak karşı atağa geçen ve büyük bir zafer kazanan Herat valisi Maverünnehir sınırları içinde bulunan Andhkoy ve Şeburgan bölgelerini yağmalamakta beis görmemişti (Grousset 381). Bunun üzerine tekrar harekete geçen Emir Kazagan, yanına Sultan Buyan Kulu'yu da alarak Herat'a sefer düzenledi. Ulus emirlerinden Süldüz, Hoca Aparı, Satılmış, Olcaytu Aparı ve Taygun oğlu Abdullah Kazagan'a destek olmak için orduya katıldılar (Yezdi 29). 1351 yılında iki ordunun Herat önlerinde yaptıkları Çukur Savaşı ile Hüseyin Kert teslim olmak zorunda kalarak Emir Kazagan'a itaatini bildirdi (Spuler 181). Kazagan'ın Herat emiri Hüseyin Kert'i affetmesi ve itaatini kabul etmesi çevresindekilerin ve özellikle damadı Kutluğ Timur'un tepkisini çekmişti. Ona karşı Oyrat kabilesinden Buralday'da cephe almıştı (Barthold 567). Av merakıyla bilinen Kazagan, 1358 sonbaharında Ceyhun'u geçerek Arghan'a doğru ilerledi. Buralday'ın oğlu ve aynı zamanda Kazagan'ın damadı olan Kutluğ Timur tarafından pusuya düşürülerek katledildi. Mezarı Sali Saray'da bulunmaktadır (Yezdi 32).

Emir Kazagan'ın ardından hakimiyet, oğlu Mirza Abdullah'ın eline geçti. Abdullah babasının sağlığında Semerkant'da oturduğundan burayı merkez haline getirmek istemesi diğer emirlerin ayaklanmasına neden oldu. Öte

⁴ Çağatay Ulusundan Duva Han'ın çocuklarından olan Tarmaşirin Han Çağatay Hanlığı'nda üçüncü Müslüman hükümdardır. İslam dinine geçince Alaaddin adını almıştır. Bkz. İbn Battuda, *Ibn Battuda Seyahatnamesi*, Haz. Mümin Çevik, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 279.

⁵ Cengiz Han zamanında Harezmsahlardan elinden İran'ın doğusu, Herat ve Afganistan toprakları Moğolların kontrolüne geçmişti. 1227 yılından itibaren ise Çağataylıların elindeydi. Ancak 1244 yılında aslen Afganistan'ın Gur bölgesinden olan Şemseddin Muhammed Kert Herat'ı zapt ederek burayı kendisine başkent yaptı. Timurlular dönemine kadar Herat Kert sülalesinin elindeydi. Melik Muizzüddin Hüseyin bu sülalenin son temsilcisi oldu.

yandan Abdullah ile Çağatay Hanı Buyan Kulu'nun arası ilk başlarda son derece uyumlu idi hatta sultanı atası gibi görerek saygıda kusur etmiyordu (Yezdi 32). Nitekim Semerkant'a taşındığı günlerde Buyan Kulu'nun hanımına göz dikerek sultanı öldürttüğü rivayet edilmiştir (Yezdi 32). Yerine Çağatay sülalesinden gelen son Maveräünnehir sultanı olan Timurşah Oğlan (1359-1361) han ilan edildi. Ancak Emir Bayan Sulduz ve Emir Hacı Barlas gibi mirzalar yeni sultanı, ayağını memleket için uğursuz sayarak azlettiler (Şami 17). Yerine Timur hakimiyetine kadar yaklaşık 10 yıl boyunca han tayini yapılmadı. Maveräünnehir artık Ulus Emirlerinin güç mücadelesine sahne olmuştu. Böyle bir ortamda Mirza'nın hem Semerkant ısrarı hem de sultanın hanımına göz dikmesi diğer emirlerden Bayan Selduz ve Semerkand'ın güneyinde şimdiki Şehr-i Sebz olan Keş emiri olan Timur'un amcası Hacı Barlas'ın tepkisini artırdı ve Mirza Abdullah Hindikuş'un kuzeyindeki Andereb'e kadar kovalanarak burada öldürüldü (Grousset 382). Böylece Karaunaslardan Barlas kabilesine geçen Ulus Emirliği Hacı Barlas ile Maveräünnehir'de Timur'un yolunu açtı. Barlas kabilesi Cengiz Han zamanından beri ismi bilinen ve *güçlü, iri* anlamına gelen bir soydu. XIV.yy.'nın ilk yarısında Kaşga-Derya vadisine yerleşen Barlaslar daha sonra Maveräünnehir içlerine doğru yayılmaya başladı. Timur'un da mensubu olduğu kabile yoğun olarak Semerkant ve Şehrisebz şehirlerinde iskan etmişlerdi.⁶ Karaunaslardan sonra Barlaslardan Timur gibi faal bir kimsenin çıkması kabileye itibar kazandırmış ve dünya çapında fetihlerin yolunu açmıştı (İbn Arabşah 36-37). Mirza Abdullah'ın öldürüldüğü dönemde Keş şehri civarı Hacı Barlas ve Timur'a bağlıydı. Hocend ve civarı aslen Moğol olan zamanla Türkleşmiş bir aile olan Celayirilerden, Bayezid Celayir'in yönetiminde idi. Belh ve çevresi Olcay Buga Süldüz isimli bir emir tarafından idare ediliyordu (Şami 17). Maveräünnehir'in çoğunluğu ise Karaunas kabilesinden ve Emir Kazagan'ın da torunu olan Emir Hüseyin'in elinde idi.

3. BARLAS KABİLESİNİN İKTİDAR YÜRÜYÜŞÜ VE EMİR TİMUR'UN BATI TÜRKİSTAN HAKİMİYETİNİN BAŞLAMASI

Cengiz Han askerlerini taksim ederken oğlu Çağatay'a dört binlikten oluşan atlıyı vermişti. Bu askerlerin komutanı Barlas kabilesinden olan Karaçar, Timur'un büyük dedesiydi (Yezdi 26). Emir Karaçar Çağatay Han'ın hizmetindeyken ailesi hanlığın içinde nüfuz sahibi olmaya başlamıştı. Böyle bir ortamda Maveräünnehir şehirlerinden biri olan Keş'te dünyaya gelen Timur'un babasının adı Barlas kabilesi reislerinden Taragay, dedesinin adı Abagay idi (İbn Arabşah 31). Doğum tarihi konusunda çeşitli ihtilafların söz konusu olmasına rağmen Yezdi, net bir şekilde yedi yüz otuz altı yılı Şaban ayının yirmi beşi (08.04.1336) tarihini vermektedir (Yezdi 12). Timur'un ilk eşleri arasında olan Olcay Terken Ağa, Emir Kazagan'ın torunu, Emir Hüseyin'in de kız kardeşiydi (Alan 183).

Mirza Abdullah'ın öldürülmesinden sonra Maveräünnehir devamlı bir karışıklık ve Moğol hanları ile mücadeleye sahne olmuştu. Timur, hakimiyeti eline aldığı anda İran, Maveräünnehir ve 1368'den sonra Çin, Cengiz Han'ın varislerinin hükmünden çıkmıştı. Moğol İmparatorluğu'nun bazı kesimlerinde yabancı bir nüfusu aracılar vasıtasıyla yöneten bir kraliyet hanedanı ve küçük, yabancı bir yönetici sınıf yerine, dillerini ve usullerini öğrendikleri bir nüfusu denetleyen Türk varlığı söz konusuydu (Manz 28-29).

Henüz amcası Hacı Barlas'ın kontrolünderken Emir Timur'un, Kazagan'ın torunu Emir Hüseyin'e yardım etmesi bölgede ismini duyurmasına neden oldu. Belh'in hakimi Süldüz'ün Bedehşan hakimiyeti için Hüseyin ile karşı karşıya gelmesi esnasında Timur safını belirleyerek Emir Hüseyin'e yardıma geldi. Böylece emirlerin mücadelesinden galip çıkan Hüseyin bölge hakimiyetini de güçlendirmiş oluyordu (Yezdi 38). Bu sırada Moğollar doğudan Emir Hüseyin'e karşı saldırıya geçmişlerdi. Kaynakların *çete* olarak bahsettiği Moğollar, Doğu Çağatay Hanlığı idi.⁷ Başlarında Tuğluk Timur Han'ın⁸ komutanı Kamerüddin bulunuyordu (İbn Arabşah 44). Bu saldırıların birinde Hacı Barlas öldürülmüştü. Böylece Maveräünnehir'de iki güçlü Ulus Emirlerinden Emir Hüseyin ve Emir Timur kalmıştı. Ancak Doğu Çağatay Hanı Tuğluk Timur'un Maveräünnehir'e ikinci sefer düzenlemesi ile Emir Timur, Moğolların desteğini alma yoluna giderek bölgeye han olarak bırakılan İlyas Hoca'nın⁹ hizmetine girmeyi kabul etti. Fakat çok geçmeden bir strateji değişikliği ile Emir Timur ve Emir Hüseyin İlyas Hoca Han'ın kuvvetlerine karşı birleşme yolunu seçti. İki ordunun karşılaşması eski adı Keş olan Şehrisebz yakınlarında Kubbe-i Metin denilen yerde gerçekleşti (Şami 43). Savaşı kazandıkları anlaşılın emirler geri çekilen Çağataylı askerlerini takip etmek için Taşkent'e kadar gelmelerine rağmen ordu içinde baş gösteren salgın hastalık nedeniyle takibi yarıda bırakmışlardı.

Aynı yıl Emir Timur ve Emir Hüseyin'in Semerkant'ta topladıkları kurultayda Çağataylılar içinde birliğin kırılması için Kabulşah'ın han ilan edilmesine karar verildi (Yezdi 55). Böylece Çağatay Ulusu içinden Maveräünnehir'de

⁶ XIV. yüzyılın birinci yarısında Kaşga-Derya vadisine yerleşen Barlaslar daha sonra diğer yerlere de yerleşmeye başladılar. Özellikle Timurluların Şeybaniler karşısında tutunamayışı bir kısmının Babür Şah ile birlikte Hindistan'a çekilmelerine neden oldu. Kalanlarının ise XVI. yüzyılda Amu-derya'nın kıyılarına yerleştikleri ve Şeybanilerin hakimiyetinde itibarlarını kaybettikleri anlaşılmaktadır.

⁷ Çağatay Hanlığı'nın ikiye ayrılmasından sonra Doğu Türkistan'da Türk soylu Duğlat emirlerinin egemenliği başlamıştır. Bu emirler Çağatay Han neslinden gelen Tuğluk Timur'u 1347 yılında han ilan ederek Doğu Çağatay Hanlığı'nın siyasi tarihini başlatmış oldular.

⁸ 1347 yılında Doğu Çağatay Hanlığı'nın ilk hükümdarı olan Tuğluk Timur Han Çağatay Han'ın neslinden gelen Duva Han'ın torunudur.

⁹ İlyas Hoca Han'ın ölümünün ardından isyana kalkışan Duğlat emirlerinden Kamerüddin, hanın oğullarını öldürerek hanlık makamını ele geçirmiştir. Emir Kamerüddin Moğolistan civarının valisi olan beş kardeşten biridir.

tahta çıkan son han Kabulşah oldu. Hakkında detaylı bilgiye sahip olunmayan bu hükümdar öncekiler gibi göstermelik bir han olmaktan öteye gidemedi. Halk içinde derviş kıyafetleri ile dolaşan ve siyasetten uzak yaşamayı tercih eden bir han olarak kaldı (Yezdi 55).

Burada Timur'un aşiret içinde hangi mevkiyi işgal ettiğine ve neden kendisini liderlik konusunda hazır hissettiğine bakıldığında şahsi ve aşiret dışı bir mahiyette hareket ettiği anlaşılmaktadır. Tuğluk Timur'un istilası sırasında aşiretinin içinde ve dışında başa geçebileceğini ummasını sağlayacak konumdaydı. İlyas Hoca'nın hizmetine girmeyi kabul etmesi de iktidar hamlesini Moğolistan hanlarıyla olan kişisel bağlantılarında yatmaktadır (Manz 89). Maverünnehir'de iki güçlü Ulus Emirlerinden biri Emir Kazagan'ın torunu ve Karaunas kabilesinden olan Emir Hüseyin diğeri de Barlas kabilesinden yıldızı parlayan Emir Timur'du. Çağatay Hanı Tarmaşirin'in eşi Orda Hatun'un da işin içinde olduğu bir kumpas hareketi Timur'un Emir Hüseyin'den kurtulmak için başlatacağı mücadelenin de fitilini yakan hadise oldu. Celayir kabilesinden Musa Bek ve Ali Derviş isimli önde gelenler Orda Hatun'un da bilgisi dahilinde hazırlanan mektubu Emir Hüseyin'e yollamışlardı. Mektupta, Timur'un sultana ve kendisine karşı olduğu ve savaş hazırlıklarına giriştiği yazılıydı (Yezdi 63). Böylece buna karşılık vakit kaybedilmeden Timur'a karşı hazırlıklar başladı. Emir Timur ise 1366 yılında kalabalık bir orduyla Emir Hüseyin'in üzerine yürüdü. Emir Musa'yı merkez kuvvetlerinin başına getirerek Keş'ten hareket etti. Meydana gelen bir dizi mücadeleler sonucu Emir Hüseyin yakalanarak Timur'un adamları tarafından infaz edildi ve Belh yakınlarındaki Hoca Akaşa köyüne defnedildi. Emir Hüseyin'in öldürülmesinin ardından Timur, Çağatay Ulusundan olan tüm beyleri ve diğer ulus emirlerini itaat altına alarak 1370 yılının Ramazan ayının Çarşamba günü otuz dört yaşında Maverünnehir'in liderliğini üstlendi. 1370 yılından itibaren Batı Türkistan'da Timur dönemi başladı.

Cengiz Han'ın kabilesinden çıkan yöneticiler *ilhan* ve *sultan* unvanını taşırdı. Çünkü İbn Arabşah'ın deyimiyle *Türklerin Kureyişi* idiler (İbn Arabşah 50). Bu yüzden kimse mertebeye onlardan daha yüksek olamaz ve bu şerefi onların elinden alamazdı. Timur, töhmet altında kalmamak için göstermelik olarak *hanbazi* yöntemiyle Ögeday Han neslinden ve daha önce hükümdarlık yapmış olan Danişmentçe'nin oğlu Suyurgatmış'ı tahta çıkardı. Kendisi de *Uluğ Emir* unvanını aldı (İbn Arabşah 50).

4. SONUÇ

Dünya tarihinde büyük olayların yaşandığı ve büyük halkların iskanına uğrayan Türkistan coğrafyasının liderlik bakımından en paylaşılamayan kısmı şüphesiz Maverünnehir olmuştur. Bu nedenle hem Türk kavimlerine hem de Türk kültürünü benimsemiş olan Moğol kavimlerine ev sahipliği yapmıştır. Moğol istilasının ardından Cengiz Han'ın ardıllarından biri olan Çağatay Hanlığı'nın da merkezlerinden biriydi. Ne var ki Çağatay Hanlığı'nın 1345 yılından itibaren ikiye bölünmesiyle coğrafya çeşitli kabilelerin çatışma sahnesine ortam hazırladı. Maverünnehir'in en güçlü aristokrat ailelerinden olan Karaunas ve Barlas kabileleri bu çatışmalardan en fazla pay sahibi olanlardı. Henüz tam olarak nedeni anlaşılmayan bu güç mücadelesinde bağlı oldukları Çağataylılara karşı liderlik hakimiyetinde bulunmaları detaylı araştırmaların konusu gibi görünmektedir. Şimdilik elde edilen sonuç şunu göstermektedir ki, bu mücadeleler liderlik yarışından ziyade kabile üstünlüğü mücadelesidir. Üstün gelen kabile ya halkın tepkisini çekmemek adına ya da nüfuzlarını koruyabilmek için sembolik kukla olarak Cengiz soylu kişileri han ilan ederek yanlarında bulundurmuşlardı. Ancak bölgede meydana gelen şiddetli aristokrat aile mücadeleleri kaostan öteye gidemeyerek Timurluların doğmasına neden olurken Şeybanilerin de bölgede etkin rol oynamalarına ortam hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

1. Aka, İsmail, *Timurlular*, Kronik Yayınları, 2019.
2. Alan, Hayrünissa, "Timurlular," *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, haz. H. Alan ve İ. Kemalöglü, Ötüken Neşriyat, 2016, s. 181-247.
3. _____, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular(1360-1506)*, İstanbul 2007.
4. Barthold, V.V. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H. Dursun Yıldız, Kervan Yayınları, 1981.
5. Buğra, Mehmet Emin, *Şarki Türkistan Tarihi*, Kabil 1940.
6. Bretschneider, E. *Mediavel Researches From Eastern Asiatic Sources*, I-II, 1967.
7. Cüveyni, Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.
8. Çınar, Orhan, *Çağataylılar Zamanında Türkistan'ın Siyasi, Askeri ve Sosyal Durumu*, Doktora Tezi, MSGSÜ, 2019.
9. Duğlat, Mirza Muhammed Haydar, *Tarih-i Reşidi*, Çev. Osman Karatay, Selenga Yayınları, 2006.

10. Fazlullah, Reşidüddin, *Cami'üt-tevarih*, Behmen Kerimi neşri, 1338.
11. Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, Çev.Reşat Uzmen, Ötüken Neşriyat, 2006.
12. İbn Arabşah, *Acaibu'l Makdur*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2012.
13. İbn Battuda, *İbn Battuda Seyahatnamesi*, Sadeleştiren ve Baskıya Haz. M ümin Çevik, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
14. Kafalı, Mustafa, *Çağatay Hanlığı (1227-1345)*, Berikan Yayınları, 2005.
15. Kafesoğlu, İbrahim, *Harezşahlar Devleti*, Ankara 1956.
16. Karayev, Ömurkul, *Çagatayskiy Ulus*, 1995.
17. Kocaoğlu, Osman, *Türkistan*, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1936.
18. Manz, Beatrice Forbes, *Timurlenk*, Çev. Zuhâl Bilgin, Kronik Yayınları, 2019.
19. Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 2011.
20. *Muizzü'l-Ensab*, Bibliothegue Nationale Paris, Persian, Numara 67.
21. Natanzi, Mu'iniddin, *Muntakhabü'l-Tevarih-i Mu'ini*, Jean Aubin neşri, 1957.
22. Selmani, Tacü's, *Tarihname*, Çev.İsmail Aka, TTK, 1988.
23. Semerkandi, Abdürrezzak-ı, *Matla-ı Sa'deyn ve Mecma-ı Bahreyn*, Muhammed Şefi neşri, 1949.
24. Spuler, Berthold, *İran Moğolları*, Çev. Cemal Köprülü, TTK, 1987.
25. Şami, Nizamüddin, *Zafername*, Çev. Necati Lugal, TTK, 1987.
26. Taşağıl, Ahmet, "Türkistan", *DİA*, Cilt 41, İstanbul 2012, s. 556-560.
27. Togan, Zeki Velidi, "Emir Timur'un Soyuna Dair Bir Araştırma," *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, No. 26, 1972, s. 75-84.
28. _____, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
29. Yezdi, Şerefeddün Ali, *Zafername*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2013.